

MỐI QUAN HỆ GIỮA TOÀN CẦU HÓA VÀ CHỦ NGHĨA DÂN TỘC TRONG GIAI ĐOẠN HIỆN NAY

NGÔ THỊ HUYỀN TRANG*

Trong bối cảnh thế giới hiện nay, chủ nghĩa dân tộc và toàn cầu hóa đều có ảnh hưởng lớn đến các vấn đề kinh tế, chính trị, văn hóa - xã hội của các quốc gia trên thế giới. Sự cùng tồn tại của hai xu hướng này được cho là trái ngược nhau đã trở thành chủ đề tranh luận của các học giả trong lĩnh vực chính trị và quan hệ quốc tế. Bài viết phân tích khái niệm, biểu hiện, những tác động của toàn cầu hóa và chủ nghĩa dân tộc đối với thế giới và mối quan hệ của hai xu hướng này trong giai đoạn hiện nay.

Từ khóa: Toàn cầu hóa; chủ nghĩa dân tộc; quan hệ quốc tế; chủ quyền quốc gia; lợi ích dân tộc.

In today's global context, both nationalism and globalization exert profound influences on the economic, political, and socio-cultural dynamics of nations worldwide. The coexistence of these seemingly opposing trends has become a focal point of debate among political science and international relations scholars. This article examines the definitions, manifestations, and impacts of globalization and nationalism on the world and the intricate relationship between these two forces in the current era.

Keywords: Globalization; nationalism; international relations; national sovereignty; national interests.

NGÀY NHẬN: 05/9/2024 NGÀY PHẢN BIỆN, ĐÁNH GIÁ: 12/10/2024 NGÀY DUYỆT: 18/11/2024

DOI: <https://doi.org/10.59394/qlnn.346.2024.1005>

1. Toàn cầu hóa - khái niệm và biểu hiện

Trong quan điểm của chủ nghĩa Mác - Lênin, do sự chế ước của thời đại nên Mác và Ăngghen chưa sử dụng thuật ngữ “toàn cầu hóa” nhưng trong một số tác phẩm nổi tiếng như Hệ tư tưởng Đức (năm 1846) hay Tuyên ngôn của Đảng Cộng sản (năm 1848)..., hai nhà tư tưởng cũng đã đưa ra những luận điểm quan trọng về các nhân tố nền tảng làm cơ sở cho sự phát triển của toàn cầu hóa. C. Mác và Ph. Ăngghen đã khẳng định vai trò của nền sản xuất đại công nghiệp trong việc

xóa bỏ tình trạng khép kín giữa các quốc gia: “sự biệt lập ban đầu giữa các dân tộc riêng biệt càng bị phá hủy bởi phương thức sản xuất đã được cải tiến, bởi sự giao tiếp và sự phân công lao động, do đó mà hình thành ra một cách tự nhiên giữa các dân tộc khác nhau thì lịch sử càng biến thành lịch sử thế giới”¹, từ đó hình thành “thị trường thế giới” và “nền đại công nghiệp đã gắn liền tất cả các dân tộc trên trái đất lại với nhau, đã

* ThS, Trường Đại học Thương mại

thống nhất tất cả các thị trường địa phương nhỏ bé thành một thị trường toàn thế giới, đã chuẩn bị cơ sở, ở khắp nơi, cho văn minh và tiến bộ, đã làm cho tất cả những cái xảy ra trong các nước văn minh đều có ảnh hưởng đến tất cả các nước khác”².

Với lập trường duy vật lịch sử, C. Mác và Ph. Ăngghen nhận thức rõ những thay đổi trên các lĩnh vực của đời sống xã hội trong khi sản xuất vật chất mang tính toàn cầu thì tất yếu sẽ làm cho các lĩnh vực còn lại của đời sống xã hội thay đổi theo: “Sản xuất vật chất đã như thế thì sản xuất tinh thần cũng không kém như thế. Những thành quả hoạt động tinh thần của một dân tộc trở thành tài sản chung của tất cả các dân tộc”³.

Khái niệm toàn cầu hóa được hiểu nhiều nghĩa với những nội hàm cụ thể khác nhau. Tuy nhiên, hiện nay, toàn cầu hóa được hiểu theo 3 cách là: *một quá trình, một điều kiện hay một hệ tư tưởng*.

Nhà nghiên cứu Anthony Giddens cho rằng, toàn cầu hóa là một quá trình “tăng cường các mối quan hệ trên toàn thế giới, liên kết các địa phương xa xôi theo cách mà các diễn biến địa phương được định hình bởi các sự kiện xảy ra cách xa và ngược lại”⁴.

Trong khi đó, theo Martin Shaw, toàn cầu hóa được hiểu như là một điều kiện, ông nêu: “tính toàn cầu không chỉ đại diện cho một xu hướng nhất định trong thế giới hiện đại, mà còn thể hiện một điều kiện hoặc thời đại mới mà xu hướng sau này được đưa ra nghi vấn”⁵. Tương tự, Richard Langhorne mô tả toàn cầu hóa là giai đoạn mới nhất trong quá trình chuyển đổi đang diễn ra và tích lũy những tiến bộ công nghệ đã cho phép mọi người “tiến hành các công việc của họ trên toàn thế giới mà không cần tham chiếu đến quốc tịch, thẩm quyền của chính phủ, thời gian hoặc môi trường vật chất”⁶.

Mặc dù có nhiều quan niệm, cách hiểu khác nhau nhưng tựu trung lại, thuật ngữ này được dùng để mô tả sự liên mạch, phụ thuộc

lẫn nhau ngày càng tăng của các nền kinh tế, văn hóa và dân cư trên thế giới, do thương mại xuyên biên giới về hàng hóa và dịch vụ, công nghệ và dòng đầu tư, con người và thông tin.

Toàn cầu hóa xảy ra trên nhiều lĩnh vực của đời sống xã hội, trong đó 3 lĩnh vực tiêu biểu là chính trị, văn hóa, kinh tế.

Lĩnh vực chính trị. Toàn cầu hóa được cho là gắn với quá trình giảm sút vai trò của các quốc gia trong việc kiểm soát các nền kinh tế và thị trường tài chính quốc gia tương ứng, cũng như ngày càng không có khả năng (hoặc không sẵn sàng) đối phó với các vấn đề chung toàn cầu. Cùng với quá trình đó là sự lan rộng và tầm quan trọng ngày càng tăng của các thể chế chính trị toàn cầu và sự chi phối của các chủ thể kinh tế toàn cầu đối với chính quyền địa phương, đặc biệt là ở các quốc gia kém phát triển

Về kinh tế. Toàn cầu hóa thể hiện ở sự phụ thuộc lẫn nhau về kinh tế thông qua tự do hóa thương mại với sự hiện diện và ảnh hưởng tới mọi khu vực, vùng, lãnh thổ trên thế giới của các tập đoàn kinh tế lớn thông qua thương mại quốc tế, dòng vốn, đầu tư trực tiếp nước ngoài và đa quốc gia.

Về văn hóa - xã hội. Toàn cầu hóa thể hiện ở sự phổ biến ngày càng tăng của tri thức, của các sản phẩm văn hóa trên toàn cầu. Qua đó, mở rộng cơ hội giao lưu, học tập và tiếp thu những thành tựu khoa học, tiến bộ xã hội giữa các quốc gia, các khu vực và trên toàn thế giới.

2. Chủ nghĩa dân tộc và những biểu hiện trong giai đoạn hiện nay

Theo John Breuilly, hệ tư tưởng dân tộc chủ nghĩa được xây dựng dựa trên: “Tồn tại một quốc gia với đặc điểm rõ ràng và đặc biệt; Lợi ích và giá trị của quốc gia này được ưu tiên hơn tất cả các lợi ích và giá trị khác; Quốc gia phải độc lập nhất có thể. Điều này thường đòi hỏi ít nhất phải đạt được chủ quyền chính trị”⁷.

Chủ nghĩa dân tộc có hai biểu hiện trái ngược nhau:

Chủ nghĩa dân tộc chân chính. Trên thực tế, chủ nghĩa dân tộc đã đóng vai trò như một lực lượng hợp nhất và thúc đẩy sự ra đời của các quốc gia - nhà nước hiện đại như trường hợp thống nhất nước Ý hay Pháp vào các thế kỷ XVIII và XIX. Trong trường hợp này, “chủ nghĩa dân tộc” là yếu tố đóng vai trò tích cực, trở thành động lực của phong trào giải phóng dân tộc.

Chủ nghĩa dân tộc cực đoan. Đây là xu hướng tư tưởng tuyệt đối hóa giá trị dân tộc mình, đặt dân tộc mình ở vị trí cao nhất trong toàn bộ hệ thống giá trị, đi đến chỗ bài ngoại, tự phụ, coi dân tộc mình cao hơn tất cả và gây thiệt hại cho dân tộc khác. Chính vì thế, chủ nghĩa dân tộc cực đoan dễ dẫn đến xu hướng biệt lập, cực bộ, vị kỷ, chống lại xu hướng hợp tác, liên kết và hội nhập quốc tế, thậm chí có thể thúc đẩy xu hướng chiến tranh, xâm lược.

3. Mối quan hệ giữa toàn cầu hóa và chủ nghĩa dân tộc

Việc mở rộng và tăng cường các mối quan hệ vượt ra ngoài biên giới quốc gia cũng có nghĩa là sự thâm nhập ngày càng tăng vào “không gian quốc gia” của các chủ thể xuyên quốc gia với quyền lực và ảnh hưởng đa dạng. Toàn cầu hóa như một quá trình “qua đó các quốc gia có chủ quyền bị đan xen và phá hoại bởi các tác nhân xuyên quốc gia với những triển vọng khác nhau về quyền lực, định hướng, bản sắc và mạng lưới”⁸.

Sự tác động của toàn cầu hóa đối với chủ nghĩa dân tộc có thể phát triển theo ba hướng chủ yếu:

Hướng thứ nhất, toàn cầu hóa là một hiện tượng xã hội tất yếu khi xã hội đã đạt đến trình độ phát triển nhất định. Khi đó, các mối liên hệ trong xã hội có khả năng mở rộng ra phạm vi toàn cầu. Toàn cầu hóa đã

tạo điều kiện thuận lợi để giao lưu, hội nhập, tiếp thu những tinh hoa văn hóa thế giới, nhưng điều đó cũng có thể dẫn đến hiện tượng lai căng, xa rời bản sắc dân tộc, mai một truyền thống dân tộc.

Sự gắn kết giữa các thành viên bên trong cộng đồng dân tộc vốn là cơ sở của chủ nghĩa dân tộc cũng bị thách thức nếu chính quyền trở nên yếu kém trong việc giáo dục và phát huy chủ nghĩa yêu nước, tinh thần dân tộc bởi những làn sóng di cư, du lịch, sự du nhập của các loại ngôn ngữ, các loại hình văn hóa mới. Thế giới đã chuyển từ các nền văn hóa dân tộc sang các nền văn hóa hỗn hợp trên toàn cầu, dẫn đến một nền văn hóa toàn cầu đồng nhất hơn là chủ nghĩa dân tộc. Do đó, toàn cầu hóa “Có nhiều mối đe dọa đối với chủ nghĩa dân tộc từ việc tham gia vào các tổ chức quốc tế, mất một phần chủ quyền của nhà nước, cho đến các công nghệ tiên tiến và sự di chuyển dễ dàng của mọi người trên toàn cầu”⁹.

Hướng thứ hai, chủ nghĩa dân tộc trở nên mạnh mẽ hơn để đối phó và chống lại những tác động của toàn cầu hóa. Theo Anthony Giddens, “sự hồi sinh của chủ nghĩa dân tộc và sự nhấn mạnh bản sắc dân tộc trực tiếp gắn liền với những ảnh hưởng toàn cầu hóa, mà chúng đối lập nhau”¹⁰. Với những người theo chủ nghĩa dân tộc, toàn cầu hóa là một cơn ác mộng đang diễn ra trong hiện tại và sẽ còn tiếp diễn trong nhiều thế hệ. Vì vậy, họ thường có những phản ứng tiêu cực với động cơ “che chắn” cho dân tộc mình tránh khỏi sự ảnh hưởng của toàn cầu hóa.

Hướng thứ ba, toàn cầu hóa và chủ nghĩa dân tộc có mối quan hệ tương hỗ trợ, cùng nhau phát triển hài hòa. Tham gia vào quá trình toàn cầu hóa không có nghĩa là một nước phải từ bỏ hệ tư tưởng hay các giá trị văn hóa của mình để theo một xu hướng chung.

Các nước trong quá trình toàn cầu hóa vẫn có thể hợp tác trên nhiều mặt mà không

có xung đột về văn hóa, sắc tộc hay tôn giáo. Sự “chung sống” đó cũng có lợi cho hai khuynh hướng có thể tương thích với nhau chứ không phải là cuộc đấu tranh một mất, một còn.

4. Một số kiến nghị nhằm giải quyết hài hòa mối quan hệ giữa chủ nghĩa dân tộc và toàn cầu hóa ở Việt Nam hiện nay

Đối với Việt Nam, toàn cầu hóa giúp tranh thủ được sự hỗ trợ nhiều mặt của các tổ chức quốc tế để phát triển nhanh năng lực khoa học - công nghệ, phát huy những lợi thế của các nước đi sau trên con đường công nghiệp hóa, hiện đại hóa, rút ngắn khoảng cách với các nước đi trước. Tuy nhiên, cũng nhìn nhận sâu xa hơn, thông qua toàn cầu hóa, hội nhập quốc tế, các nước lớn, các thế lực thù địch đang tìm cách khống chế, áp đặt những ý đồ chính trị, kinh tế, văn hóa lên các nước kém và đang phát triển bằng nhiều hình thức khác nhau, đây được xem là một kiểu chủ nghĩa thực dân mới. Bối cảnh đó vừa là cơ hội nhưng cũng vừa là thách thức đối với mọi quốc gia - dân tộc nói chung và dân tộc Việt Nam nói riêng.

Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII của Đảng đã nhận định: “cạnh tranh chiến lược giữa các nước lớn, xung đột cục bộ tiếp tục diễn ra dưới nhiều hình thức, phức tạp và quyết liệt hơn, làm gia tăng rủi ro đối với môi trường kinh tế, chính trị, an ninh quốc tế... sự trỗi dậy của chủ nghĩa dân tộc cực đoan”¹¹, tư tưởng cường quyền nước lớn. Vấn đề tranh chấp chủ quyền lãnh thổ, chủ quyền biển, đảo diễn ra căng thẳng, phức tạp, quyết liệt hơn ở nhiều khu vực, trong đó có khu vực Đông Nam Á đang làm ảnh hưởng đến lợi ích dân tộc và trực tiếp đe dọa an ninh và chủ quyền quốc gia dân tộc. Việc tách rời hoàn toàn khỏi toàn cầu hóa sẽ là đi ngược lại với xu thế tiến bộ của nhân loại, rơi vào chủ nghĩa dân tộc biệt lập, hẹp hòi, đe dọa an ninh và ổn định. Vì vậy, vấn đề đặt ra

là trước những tác động của toàn cầu hóa, để vấn đề chủ nghĩa dân tộc không cản trở quá trình phát triển đồng thời không đánh mất bản sắc dân tộc trong bối cảnh toàn cầu hóa cũng là một thách thức không nhỏ đối với các quốc gia - dân tộc.

Để phát huy tính tích cực của chủ nghĩa dân tộc chân chính, tạo động lực để “khơi dậy khát vọng phát triển đất nước phồn vinh, hạnh phúc, phát huy ý chí và sức mạnh đại đoàn kết toàn dân tộc kết hợp với sức mạnh thời đại”¹², đưa đất nước ngày càng phát triển; góp phần đấu tranh chống những biểu hiện của chủ nghĩa dân tộc cực đoan, duy trì ổn định xã hội, bảo vệ vững chắc cho độc lập của dân tộc, tự do và hạnh phúc của Nhân dân trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay đòi hỏi phải quán triệt những vấn đề lớn sau:

Thứ nhất, giữ vững mục tiêu độc lập dân tộc gắn liền với chủ nghĩa xã hội, đây là quy luật phát triển của cách mạng Việt Nam.

Thứ hai, xây dựng hệ thống chính trị trong sạch, vững mạnh, hoạt động hiệu quả, đáp ứng yêu cầu của sự nghiệp xây dựng và bảo vệ Tổ quốc trong bối cảnh toàn cầu hóa. Điều này đòi hỏi phải giữ vững vai trò lãnh đạo của Đảng, đây chính là yếu tố then chốt để bảo đảm độc lập dân tộc gắn liền với chủ nghĩa xã hội. Không ngừng củng cố, hoàn thiện những điều kiện bảo đảm quyền tự do, dân chủ của Nhân dân trên tất cả các mặt của đời sống xã hội. Đề cao vai trò chủ thể, vị trí trung tâm của Nhân dân trong chiến lược phát triển đất nước, trong toàn bộ quá trình xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Thứ ba, phát huy chủ nghĩa yêu nước, tinh thần dân tộc, khơi dậy mạnh mẽ ý chí tự cường, lòng tự hào dân tộc, sức mạnh đại đoàn kết toàn dân tộc. Thực hiện tốt đoàn kết tôn giáo, có chính sách đặc thù giải quyết khó khăn cho đồng bào dân tộc thiểu số.

Thứ tư, mở rộng quan hệ đối ngoại và hội nhập quốc tế với tinh thần “là bạn với tất

cả các nước”, trên cơ sở bình đẳng, tôn trọng độc lập, tự chủ và toàn vẹn lãnh thổ. Giải quyết đúng đắn mối quan hệ giữa dân tộc, giai cấp và nhân loại, đề cao hòa bình, bình đẳng, hữu nghị và hợp tác giữa các dân tộc, đồng thời chống lại mọi biểu hiện của chủ nghĩa dân tộc cực đoan, hẹp hòi, vị kỷ, chủ nghĩa bá quyền, chính trị cường quyền và những hành động đi ngược lại hòa bình, hợp tác và tiến bộ xã hội. Tăng cường giao lưu, đối thoại giữa văn hóa Việt Nam với các nền văn hóa khác trong khu vực và thế giới trên cơ sở giữ vững bản lĩnh định hướng phát triển văn hóa tiên tiến theo lý tưởng xã hội chủ nghĩa. Đồng thời giữ vững bản sắc văn hóa dân tộc, phát huy những truyền thống văn hóa tốt đẹp đã hình thành hàng ngàn năm của dân tộc.

5. Kết luận

Như vậy, toàn cầu hóa và chủ nghĩa dân tộc có thể là hai lực lượng đối lập nhau, nhưng nếu có những nhận thức đúng đắn, những phương thức thích hợp để thúc đẩy hai yếu tố này bổ sung, hỗ trợ cho nhau sẽ trở thành một động lực lớn trong sự phát triển của mỗi dân tộc và giải quyết các vấn đề toàn cầu. Trong toàn cầu hóa và các mối quan hệ quốc tế, chủ nghĩa dân tộc chân chính là cơ sở cho hòa bình, hữu nghị và đa dạng văn hóa trên thế giới. Trong bối cảnh toàn cầu hóa hiện nay, tình hình thế giới luôn có những biến động khôn lường, ảnh hưởng đến hầu hết các quốc gia, dân tộc. Phát huy mặt tích cực chủ nghĩa dân tộc là yếu tố then chốt, động lực lớn của dân tộc để xây dựng đất nước phồn vinh, đem lại cuộc sống ấm no, tự do, hạnh phúc của Nhân dân và bảo vệ độc lập, chủ quyền và toàn vẹn lãnh thổ □

Chú thích:

1. C. Mác và Ph. Ăngghen toàn tập (1995). Tập 3. H. NXB Chính trị quốc gia - Sự thật, tr. 66.

2. C. Mác và Ph. Ăngghen toàn tập (1995). Tập 4. H. NXB Chính trị quốc gia - Sự thật, tr. 462 - 463.

3. C. Mác và Ph. Ăngghen toàn tập (1995). Tập 4. H. NXB Chính trị quốc gia - Sự thật, tr. 602.

4. Anthony Giddens (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press, Cambridge, tr. 65.

5. Martin Shaw (2000). *Theory of the Global State: Globality as an Unfinished Revolution*. Cambridge University Press, Cambridge, tr. 18.

6. Richard Langhorne (2001). *The Coming of Globalization*. Palgrave, New York, p. 4.

7. John Breuilly (1993). *Nationalism and the State*. Manchester University Press, Manchester, p. 3.

8. Ulrich Beck (2000). *What is globalization?* Cambridge: Polity Press, p. 11.

9. Tatah Mentan (2016). *The elusiveness of peace in a suspect global system*. Langaa Research & Publishing CIG Mankon, Bamenda, p. 119.

10. Anthony Giddens (1994). *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. Polity Press, Cambridge, p. 5.

11. 12. Đảng Cộng sản Việt Nam (2021). *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XIII. Tập I*. H. NXB Chính trị quốc gia, tr. 105 - 106, 105 - 111.

Tài liệu tham khảo:

1. Chủ nghĩa dân tộc và toàn cầu hóa. <https://stateofnationalism.eu>, truy cập ngày 02/11/2024.

2. Một số vấn đề về mối quan hệ giữa chủ nghĩa dân tộc và chủ nghĩa quốc tế hiện nay. <https://www.tapchicongsan.org.vn>, ngày 21/6/2022.

3. Một số biểu hiện mới của chủ nghĩa dân tộc hiện nay và quan điểm của Đảng Cộng sản Việt Nam. <https://lyluanchinhtrivatruyenhthong.vn>, ngày 16/5/2022.

4. Xây dựng nhà nước Việt Nam xã hội chủ nghĩa - khẳng định tính hiện thực của chân lý độc lập dân tộc gắn liền với chủ nghĩa xã hội. <https://www.quanlynhanuoc.vn>, ngày 11/6/2020.

5. Tránh bị kích động bởi chủ nghĩa dân tộc cực đoan. <https://www.qdnd.vn>, 08/5/2023.

6. Phản bác luận điệu “thực chất Hồ Chí Minh là người dân tộc chủ nghĩa”. <https://tuyengiao.vn>, ngày 12/5/2022.